

Viktige menn i verdensarven

Noen navn går igjen når oppstarten for Rjukan – Notodden industriarv er tema. I dette kapitlet kommer kortversjonen av deres biografier. De er ellers omtalt på grundig vis i egne biografier, og på mange nettsider. Personene som er valgt ut her er:

Ole Holta

Sam Eyde

Kristian Birkeland

Marcus Wallenberg

Gunnar Knutsen

Sigurd Kloumann

Disse nevnes fordi:

- Ole Holta gav strøm til den første produksjonen av kunstgjødsel.
- Sam Eyde var grunnleggeren av Norsk Hydro.
- Kristian Birkeland var oppfinneren av lysbueovnen, som kunne produsere kunstgjødsel i stort omfang.
- Marcus Wallenberg sørget for pengene til industriutviklinga.
- Gunnar Knutsen inspirerte til vannkraftutbygging og industri.
- Sigurd Kloumann var en ung og dyktig ingeniør som ledet store industriutbygginger.

Fra nominasjonsdokumentet:

kortfattede biografier

Sam Eyde (1866 – 1940), ingeniør, industrialist og gründer

Sam Eyde var skipsredersønn fra Arendal. Han utdannet seg til diplomingeniør i Berlin, og arbeidet etter utdannelsen i en årrekke i Tyskland, Sverige og Norge med stasjons- og havneanlegg.

Sam Eyde hadde i Lübeck i Tyskland et gjennombrudd innen brukonstruksjon.

Sammen med en tysk ingeniør (C. O. Gleim, Hamburg) vant han flere priser i internasjonale konkurranser for jernbanestasjoner og havneplaner, bl.a. for Hamburg, København og Oslo (Kristiania) der han i 1897 sammen med sin tyske medarbeider vant 1. premie i en internasjonal konkurranse om stasjonsarrangement for Østbanen. Året etter opprettet han Ingeniør S. Eydens Ingeniørkontor i Oslo (Kristiania). Kontoret vant en rekke konkurranser om stasjons- og havnearrangementer, blant annet i Stockholm hvor en underavdeling ble opprettet. Konkurranseseirene gjorde Eydens navn kjent både i Norge og Sverige. Firmaet anla havner og stasjoner i bl.a. Göteborg, Helsingborg og Malmö, og til 1903 var han konsulent for jernbanestyrelsen i Norge. Da han rundt dette tidspunkt startet sin egen karriere som industriorganisator, var han følgelig bevandret innen etablering av infrastruktur i stor målestokk. Dette må ha vært en medvirkende faktor ved de løsninger han gikk inn for, da han etter å ha møtt vitenskapsmannen Kristian Birkeland i februar 1903 viet seg til industriell utnyttelse av Birkelands metode for masseframstilling av kalksalpeter. Allerede i august samme år var problemet med å utvinne salpetergjødning ved å binde luftas nitrogen i realiteten løst. Sammen videreutviklet de Birkelands metode i industriell skala.

I 1905 stiftet Sam Eyde selskapet Norsk Hydro for å nyttiggjøre seg oppfinnelsen i industriell målestokk. Til selskapsdannelsen hadde Eyde fått svensk finanskapital (brødrene Wallenberg) til å skyte inn midler. Gjennom giftermål med den svenske adelsdamen Anna Ulrika Mörner av Morlanda hadde han fått innpass i forretningskretser i Sverige. Samarbeid med den svenske gründeren Knut Tillberg, jurist, embetsmann og riksdagspolitiker, ga forbindelser til investeringsvillige svenske kapitaleiere, i første omgang diplomaten

Bildetekst: Sam (Samuel) Eyde; ingeniør, industrigründer, medlem av Stortinget, norsk sendebud til Polen, bærer av den danske

Dannebrog-ordenen og den svenske Vasa-ordenen.

259

Fredrik Rappe. Viktigere på sikt ble kontakten med brødrene Knut og Marcus Wallenberg og deres Stockholms Enskilda Bank, som gjorde at det ble fart i Eydens prosjekter.

Eyde kjente til det amerikanske forsøket ved Niagara. På Notodden, hvor det som ved Niagara var utbygd kraft tilgjengelig, ble det startet prøveproduksjon som virket lovende. Samtidig var det potensiale for levering av betydelig større kraftmengder ved videre utbygging i vassdraget, med Rjukanfossen som selve juvelen.

I løpet av kort tid ble brikkene her lagt for et industrieventyr av stor nasjonal og internasjonal betydning. Sam Eyde var en viktig drivkraft i dette. Eyde hadde returnert til Norge med store ambisjoner for utnyttelsen av kraften i norske vassdrag. Han var blant annet med på å grunnlegge Elkem sammen med svenske investorer, Norsk Hydro med svenske og franske investorer, og kraftselskapet A/S

Tyssefaldene. Miljøet rundt Eyde var også sentralt for at selskaper som britiske karbidselskapet Sun Gas Company etablerteseg i Odda og at det franske aluminiumselskapet DNN kom til Eydehavn og Tyssedal.

Kristian Birkeland (1867 – 1917), naturvitenskapsmann og forsker

Kristian Birkeland var naturvitenskapsmann og industriforsker, utdannet ved Universitetet i Oslo (Kristiania) hvor han ble professor 30 år

gammel i 1898. For øvrig hadde han studieopphold Frankrike, Sveits og Tyskland. Som aktiv innen anvendt forskning, og alltid med flere store prosjekter i gang samtidig, skapte han betydelige bidrag innenfor ulike fagområder – matematikk,

teoretisk og seinere praktisk fysikk. På Birkelands tid foregikk en utvikling fra klassisk

fysikk til atomfysikk med oppdagelsen av katodestrålenes natur, røntgenstråler og radioaktivitet. Som nordlysforsker leverte han teorier om energioverføring fra sola til jordas øvre atmosfære via elektriske strømmer langs jordas magnet-

bildetekst :Eydes gravmonument ved Borre i Vestfold, der han fikk oppført sin sommervilla. Foto: Lisen Roll.

Kristian Bernhard Birkeland; fysiker, grunnlegger av teorier om kosmisk stråling, oppfinner av maskiner og industrielt utstyr, foreslått til Nobelprisen i fysikk. Portrettert i sitt laboratorium av Asta Nørregaard i 1900.

Ole H. Holta

Ole Halvorsen Holta (1851 – 1928) ble født i Sauherad som nest eldste sønn av Halvor B. Holta og Thora H. Gyving fra Heddal. Han var en av ni søsken. Faren var en godt skolert mann og var blant annet ordfører i Sauherad i 18 år. Etter konfirmasjonen arbeidet Ole hjemme på gården og i tømmerkogen. Han gikk landbrukshøyskolen på Ås.

Bare 27 år gammel grunnla han sitt første trelastfirma i Skien. Etter hvert ble han en betydningsfull person i det finansielle miljøet i Skien. Han ble eksempelvis formann i Telemarkens Telefonselskap og var direktør i Skiens Aktiemølle. Han var også medlem av Skiens bystyre.

I 1894 ble Tinfos Papirfabrikk avvertet til salg. O.H. Holta gikk sammen med H.C. Hansen, H.H. Holta (broren), N. Kittilsen og Thorvald Schjøtt og kjøpte fabrikken.

De nye eierne gikk i gang med å modernisere og utvide produksjonen av tremasse. Kraftstasjonen Tinfos 1 ble bygget i 1899. Så etablerte Ole Holta Notodden Calcium-Carbidfabrik AS og siden Tinfos Jernverk AS i 1910.

I 1908 bosatte han seg på slektsgården Tunga i Tinnegrend. Den aktive direktøren var dessuten historieinteressert. Han skrev og fikk utgitt "Hitterdalsboken," en gårds og slektshistorie i 1927.

Ole H. Holta var leder for Tinfos-selskapene livet ut.

Visste du at

- Brødrene Ole og Hans fikk en fjellkjede oppkalt etter seg på Svalbard.
- Holtafjellene ligger i nærheten av Kongsfjorden på Spitsbergen. De fikk navnene sine her fordi de hadde gitt økonomisk støtte til Nansens og Amundsens ekspedisjoner til polene.
- Da universitetet i Oslo skulle feire sitt 100-årsjublium i 1911, ville de bygge en aula. Ole. H. Holta støttet bygget med 10.000 kroner. På en plakett med navnene på de 42 bidragstjerne, var kong Haakon og dronning Maud. Men også O.H. Holta.

I "Norske biografier" blir Ole H. Holta omtalt på følgende måte:

"Hans storstilede og maktfulle personlighet har satt varige spor etter sig i distriktet, og selv om han nok i levende live hadde mange motstandere, ja man kan vel si fiender, kan ingen nekte for at han var en rettlinjert kar og en begavelse langt utover det vanlige blant næringslivets menn. "

Ole H. Holta fikk stor betydning for utviklingen av Notodden som industriby. I januar 1904 kom spørsmålet fra Sam Eyde om han kunne få leie 2000hk elektrisk kraft.

Sam Eyde spør Holta om elektrisk kraft til prøvedrift med en av professor Birkelands oppfinnelser, hans metode for utvinning av kvelstoff fra lufta.

Industrieventyret er her ved sin begynnelse.

Fire generasjon Holta har ellers markert seg sterkt i Notoddens kultur- og næringsliv. Det er etter Ole H.Holta, sønnen Halvor B. Holta (1896 – 1979), Ole H. Holta, født 1924, og fjerde generasjon Kjetil Holta, født 1965.

Kilde: Hansen, Jens Christian: Notodden. Jubileumsbok 1963. Notodden kommune.

Nelvik, Odd.J.: Holta i fire generasjoner, Holta Invest AS 2013.

Sam Eyde

Sam Eyde kom første gang til Notodden som 18-åring. Da er han ingeniørstudent og har skrevet seg inn i gjesteboka på Hotell Furuheim på Notodden. Og han kommer tilbake til Telemark. Fire år seinere, sommeren 1888, skriver han sitt navnetrekk sammen med tyske venner i besøksboka på Gaustatoppen. Eyde nøyer seg ikke med en signatur. Han tegner også inn Rjukanfossen og - til overmål – tegner han en bro med svevebane tvers over dalen!

Det viktigste med turen til Rjukan var likevel at han også studerte Rjukanfossen.

Eyde merket seg at det var voldsomme krefter i den fossen, og at den kunne brukes til noe..

Sam Eyde (1866-1940) ble født og vokste opp i Arendal, der hans far drev med shipping. Som barn likte han bedre å leike ved havna og klatre i riggene på seilskipene enn å fordype seg i skolearbeidet. Da han var 13 år, ble han tatt ut av skolen og mønstret på skoleskipet "Nornen". Han omtaler det selv som en slags dannelsesreise. En måte å bli voksen på.

Den unge Sam fikk se verden og fikk erfaring og opplæring i det virkelige liv. Eyde skriver i sin selvbiografi at han på denne turen lærte seg tre viktige ting: Disiplin og vennskap med offiserene om bord - og at det var en verden utenfor Arendal.

Sam fullførte gymnaset (videregående), avtjente verneplikten og ble kadett. Han søkte seg til det tekniske universitetet i Charlottenburg, utenfor Berlin. Her ville han utdanne seg til ingeniør.

Sam gjør det bra på studiene, han vinner en pris ved universitetet for sitt arbeid. Så går han i partnerskap med en tysk ingeniør ved navn C.O.Gleim, som hadde flere egne ingeniørfirmaer. Eyde og Gleim vant mange internasjonale konkurranser, blant annet om bygging av jernbanestasjoner i Kristiania (nå Oslo), Stockholm og København. Det gikk bra for Eyde, som startet et ingeniørkontor i Kristiania (Oslo) med en avdeling i Stockholm.

Selv om Eyde hadde stor suksess med sine oppgaver som ingeniør, ønsket han å gå en annen vei. Etter at han flyttet tilbake til Norge i 1898, engasjerte han seg blant annet i oppkjøp av fossefall, blant annet i Telemark og i to stryk i Glomma.

Eyde ble i Norge oppfattet som entreprenøren og gründeren som drev fram stadig større prosjekter i et "amerikanisert" tempo, det vil si i et uvanlig høyt tempo. I sin væremåte var han internasjonal. Men han gav mange ganger uttrykk for at det var bygginga av den unge nasjonen Norge som var hans viktigste sak! Norge var på denne tida i union med Sverige og var et relativt fattig land med lite industri.

Sam Eyde hadde en ualminnelig evne til å arbeide og tenke både dagsaktuelt og langsiktig – på samme tid. Han kunne både engasjere seg i teknologiutvikling og planlegge å finansiere og organisere prosjekter. Mange ville si at planene var overmåte store og de var urealistiske å få til.

Sam Eyde hadde uvanlig stor arbeidskapasitet og handlekraft. Han holdt på med mange prosjekter samtidig. Noen kritiserte han for det, for ikke å gjøre seg ferdig og fordype seg i færre oppgaver. Sam Eyde hadde svært gode utviklede sosiale evner, han hadde lett for å komme i prat med folk. Det gjaldt både høy og lav. I møte med både leder og arbeidere hadde han store overtalelsevner. Og hans evne til å sette i gang ting, her var han bedre enn de fleste.

Eyde var en verdensborger med vidt utsyn og evne til å tenke i store tall og se nye muligheter. Derfor lyktes han med å trekke utenlandske investorer med på store kraft- og industriprosjekter til Telemark. Å bygge industri inspirerte ham. Men å vedlikeholde det han hadde påbegynt, det kunne kjede ham.

15 år etter at Sam Eyde har besøkt Gaustatoppen og tegnet bru over Rjukanfossen, har Eyde kjøpt fossen og vil "sette den til å gjøre nyttig arbeid for menneskene".

Den 2. desember 1905 ble et nytt selskap - Norsk Hydro-elektrisk Kvælstofaktieselskap - etablert. Det skjedde på Eydes kontor i Kristiania. Aksjekapitalen var i overkant av 7 millioner kroner. (Sum i vår tid)

Det er et kjempesvært beløp! Norge var på den tida et relativt fattig land. Han måtte ut av landet for å skaffe pengene. Mesteparten fikk han fra Frankrike og Sverige.

Selskapets navn ga signaler om hva som var under utvikling. Det handlet om et offensivt industrielt grep for å løse en av tidens mest påtrengende utfordringer; å sette landbruket i stand til å øke matproduksjonen. Et helt nytt produkt; industrielt fremstilt gjødsel, basert på luftens nitrogen og naturlig forekommende kalk.

Vannet skulle utnyttas - ikke bare til å blande nitrøse gasser og kalkstein - men enda mer til å fremstille de store mengdene elektrisitet som denne nye elektrokjemiske industrien var avhengig av. Vann og fosser var det mye av i Norge.

Kristian Birkeland og Sam Eyde blir sammen med svensken Marcus Wallenberg regnet som Hydros grunnleggere. Fra de møttes og begynte å samarbeide var de seg bevisst at de deltok i et industrielt kappløp med konkurrenter som hadde langt større økonomiske ressurser å spille på. Verken tyngden i fagmiljøene eller den industrielle erfaringen tilsa at det skulle ligge til rette for å lykkes i Norge.

Mye skjedde likevel i et meget stort tempo. "Hvor det er en vilje, er det en vei!" sa Eyde. I løpet av en knapp tiårsperiode fra 1904 ble det investert summer som overstiger et norsk statsbudsjett på den tiden. Eydes ambisjon om å nyttiggjøre kreftene i Rjukanfossen ble realisert. Industri og bysamfunn ble skapt på rekordkort tid, både på Notodden og Rjukan.

En handlingens mann

Det var naturlig at Sam Eyde også knyttet kontakter med amerikansk næringsliv. I både tempo og arbeidsmetoder ble han ofte sammenliknet med amerikanerne. I 1912 bestilte han billett til New York, på Titanic, men han ble forsinket tre døgn i Paris og måtte gå om bord i et annet skip. Underveis fikk han høre om Titanics forlis, og da båten han var med på, gikk i havn i New York, hadde Eyde et forslag klart. Det burde opprettes en internasjonal ispatrulje som kunne varsle om slike isfjell som Titanic hadde støtt på. Forslaget ble referert i Wall Street Journal og overlevert til en undersøkelseskomite. Denne komiteen ble nedsatt for å granske det tragiske forliset. Hvilken rolle Eydes forslag kom til å spille, er ikke så godt å si. Men det er trolig at det bidro til å opprette den internasjonale ispatruljen som har eksistert siden, og som har ført til at slike store skipbrudd ikke siden har skjedd.

Kilder: Grimnes, Ole Kristian: Sam Eyde – den grenseløse grunder.

Redingsmedaljen

Eyde reddet brannskadd jente

Sam Eyde var en ivrig tennis-spiller. Tennisbanen ved Admini forteller oss det. Eyde studerte til ingeniør i Tyskland, i byen Lubeck, og det var her han hadde lært om det som ble kalt «den hvite sport». En sport som hadde få utøvere og som ble drevet først og fremst av rikfolk. Eyde forteller i sin selvbiografi: Jeg hadde spilt

tennis med mine venner og ettermå satt vi på verandaen utenfor villaen hvor jeg bodde. Da hørte vi plutselig noen forferdelige skriv og så ung pik komme styrtende som en brennende fakkell fra kjøkkenet og uti have. Hun hadde varmet opp noe bonevoks, herunder var massen eksplodert og den brennende stoff var strøytet ut over hårt og knærne. I ført mitt lette, hvite tennisantrekk satte jeg etter henn og kastet meg over henne for å kvele varmen med min kropp og mine hender. Jeg ropte til de andre skulle sakke meg teppe, men de var så vettskremte over det forferdelig syn at det varte noen koste øyeblikk før det var skaffet til vei. Da jeg trodde varmen var sluket, reiste meg opp på knærne, men piken var fryktelig forbrent og helt fra seg selv av smerte.

Plutselig for hun, skjøv meg tilbake og fortsatt sitt ville løp nedover haven. Ved tilgangen på luft slo plutselig falmene opp igjen, men nu hadde man endelig fått tak i et teppe som jeg satte etter henne med. DA jeg for anden gang hadde fått henn over ende, lykte det meg omsider å kvele flammene helt. Hun ble så kjørt på hospitalet, hvor det bare så vit lyktes å redde henne liv. Først etter at piken var kjørt bort kom jeg til å se at hendene mine var ganske blodige. I spenning hadde jeg ikk kjent smertene, men nu satte de inn så voldsomt at jeg nesten ikke kunne holde meg oppreist. Jeg løp så fort jeg kunne til et apotek i nærheten. I hele tre uker lå jeg til sengs med isposer og led forferdelig. Legen mente han måtte amputere to fingre, jeg vegret meg energist, for fingerene hadde jeg bruk for i mitt tegearbeid. Fingrene gordde heldigvis. Jeg ble tilkjent redningsmedaljen Fur Rettung aus Gefahr, som jeg hadde megen glde av. Det var min første dekorasjon. Jeg fikk senere beskejd om å avstå fra livredning, da det var andre oppgaver for meg. Jeg behøvde ikke i den grad la mig oppflamme av Lubecks unge kvinner.

Kristian Birkeland

Anne Haugen Wagn

Magnus Nyvold (26) er forsker og ingeniør. Han vant Bærekraftprisen 2017 sammen med Rune Ingels. På spørsmålet fra avisa Dagsavisen i november 2017: Hvem ville du helst ha stått fast i heisen med? Det må være fysikeren Kristian Birkeland. Han var en nestor og professor, og det er hans prinsipper vi har utviklet. Vi kunne trengt noen gode råd.

De fleste kjenner til at Birkeland fant resepten på kunstgjødsel, færre vet at Universitetet i Tromsø er et barn av Kristian Birkeland, også for Meteorologisk institutt og norsk romforskning. Birkeland var oppfinner og sikret seg 59 patenter på alt fra elektromagnetisk kanon, hørerapparat, tørking av fisk og behandling av organisk avfall. Kaviar og margarin står også på denne lista. - Birkeland var et helt forskningsråd alene! Det sier Pål Brekke som har Birkeland som sin forskerhelt.

Kort om Birkeland

- Slo fast at nordlyset hadde en sammenheng med de elektromagnetiske stormene fra sola.
- Oppdaget hvordan det var mulig å hente nitrogen fra luften for å lage kunstgjødsel.
- Dette er grunnlaget for Norsk Hydro.
- Birkeland holdt på å gå i glemmeboka. I 1994 ble han avbildet på 200-kroneseddelen, men erstattet med en torsk i jubileumsåret 2017!
- Han laget den første radiokommunikasjonen i 1906, mange år før radioen ble oppfunnet.
- Han forstod at røntgenstråler kunne brukes til noe fornuftig.
-

Kristian Birkeland er en av Norges fremste vitenskapsmenn gjennom tidene. Han er en av Hydros grunnleggere.

Birkeland (1867-1917) ble født i Kristiania og viste tidlig interesse for matematikk og fysikk. I 1892 ble han vitenskapelig assistent på full tid og ble i 1898 utnevnt til professor i fysikk. Han mottok også et stipend som gjorde det mulig å studere i Paris og Genève. Birkelands hovedinteresse var astrofysikk. Han interesserte seg for polarlyset - Aurora Borealis - solas stråling og jordens magnetiske felt.

Hans eksperimenter og ekspedisjoner ble dyrere enn det universitetet kunne bekoste, så han startet en hektisk

aktivitet innen anvendt fysikk og teknikk for å skaffe penger til grunnforskningen. Birkeland tok ut nesten 60 patenter i løpet av en periode på ca. 10 år, mange av dem ble solgt. Mange ble aldri realisert. I 1901 fikk han innvilget patent på en elektromagnetisk kanon.

På Hydros generalforsamling i 1905 var professor Birkeland blitt ansatt som teknisk konsulent på livstid – med 5.000 kroner i årslønn – like mye som han mottok i lønn som professor ved universitetet. Etter hvert økte beløpet ganske betydelig. Han mottok også aksjer i selskapet. Slik fikk han mulighet til å gå sterkere inn i forskningsoppgaver som opptok ham.

Birkeland gjorde imidlertid ved flere anledninger en betydelig innsats for på det teknologiske området. Særlig gjelder dette for utviklingen av lysbueovnen. Birkeland ledet arbeidet på Notodden våren 1910 da det skulle avgjøres hva slags ovner som skulle installeres i fabrikkene som var under bygging på Rjukan. Både på Rjukan og Notodden ble en forbedret lysbueovn installert i de påfølgende årene.

Birkeland mente det var en sammenheng mellom nordlyset og aktivitet på solens overflate. Så tidlig som i 1896 hadde han begrunnet sin hovedteori; at elektrisk ladede partikler beveger seg med stor fart fra flekker på soloverflaten, fanges inn av jordens magnetfelt og styres ned mot polområdene. Når partiklene bremses i luften, antennes gassene i atmosfæren slik at de lyser opp. Denne teorien underbygde han med praktiske forsøk i laboratoriet på Universitetet i Kristiania, og han foretok svært krevende ekspedisjoner og studier i nordområdene.

Birkeland døde i Tokyo 15. juni 1917. I Norge var da forberedelsene i gang til hans 50-årsdag. Det var også – nok en gang – tatt et initiativ for å sikre ham en nobelpris i fysikk. Dette arbeidet ble innstilt, da meldingen om hans død nådde Norge. Birkeland fikk ingen Nobelpris, selv om han flere ganger var nominert, både i fysikk og kjemi. Derimot lever teoriene hans videre den dag i dag.

Arven etter Birkeland

Professor Jøran Moen, som i dag sitter i professoratet til Birkeland, er en av landets fremste forskere på nordlys. Hans sier: Romforskningen har vist at Birkeland var utrolig framsynt. Hypotesene hans om sola og universet fikk stor oppmerksomhet når satellitter etter hvert kunne avsløre mange av verdensrommets hemmeligheter. Moen sier også at Birkeland og medarbeiderne hans var de første vitenskapsmennene som så behovet for å kombinere teori, eksperimenter og beregninger. I dag er dette en selvfølge i naturvitenskapelige disipliner.

Kilde: Aftenposten Historie, nr 5 2017.

Grenland fritheater: Alt for vitenskapen

Nordlysets gåte, NRK 2017

Marcus Wallenberg

"Han kan se tilbake på hva han har utrettet med stolt tilfredshet", mente Sam Eyde om svensken Marcus Wallenberg. Han var med og la grunnlaget for det som skulle bli Norsk Hydro. Han ble også selskapets første styreformann, og holdt i roret gjennom 37 år.

Sammen med Kristian Birkeland og Sam Eyde blir Marcus Wallenberg, (1864-1943), regnet som Hydros grunnleggere. De var alle ekstraordinære, og sammen var de et lykketreff i et historisk øyeblikk. Wallenbergs betydning for framveksten av Hydro er blitt omtalt som både jevnbyrdig med Eyde og viktigere enn Eyde. Eyde og Wallenberg utfylte hverandre i Hydros første år etter 1905. Wallenbergs grundighet balanserte Eydes pågåenhet.

"Mellom ham og mig var der et gjensidig tillitsforhold som muliggjorde at vi på så kort tid kunde utrette det som blev utrettet," skriver Eyde i sine memoarer (1939). Sammen var de dynamiske. Det ble realisert ambisjoner som nøkternt sett ikke skulle kunne gjennomføres i Norge tidlig på 1900-tallet. I løpet av de ti første årene var stor industri og to bysamfunn blitt reist. Nær 5.000 arbeidere og funksjonærer var ansatt i selskapet.

Marcus Wallenberg var utdannet jurist og hadde siden 1890 arbeidet for Stockholms Enskilda Bank. Han kom fra en familie som drev stort innenfor bank og industri, både i skandinavisk og europeisk målestokk. Det var et kjent trekk ved familien å tilstrebe en viss anonymitet utad. Marcus var på flere vis et unntak. Ettermælet omhandler i stor grad hans betydning for Sveriges økonomiske utvikling i første halvdel av det 20. århundre. Den synes å være ubestridt og sies å kunne forklare den tilsynelatende borgfred mellom landets regjeringer og det finansielle miljø som wallenbergene representerer.

I tiden fra 1814-1905, da Sverige og Norge var i union, var det utviklet et betydelig økonomisk samarbeid. I 1905, da unionen var i ferd med å gå i oppløsning, var det åpenbart at Marcus Wallenberg og hans halvbror Knut var mer opptatt av å trygge båndene mellom Sverige og Norge enn å gi næring til striden rundt unionen.

Da Marcus Wallenberg i 1914 rundet 50 år, ble det holdt fest for han i Kristiania. Sam Eyde trakk fram wallenbergenes betydning for Hydros prosjekter i Norge. Han mintes Knuts ord, at det han hadde våget, hadde han våget

for en stor sak, "og jeg gjør en innsats for at løse en av de største oppgaver som for tiden findes."

Så legger Eyde til, for å sette Marcus' rolle i sitt rette perspektiv: "Min ven Marcus Wallenberg har gjennom disse år trofast med mig trukket de ofte tunge læs, hvor veien baade var stenet og knudret, og hvor vor last mang en gang skaket saa at vi begge hadde vor fulde hyre med at søge at bringe den vel frem til den glattere chaussé, som den nu synes at skulle gaa fremover paa".

Samme år ble Knut Wallenberg svensk utenriksminister. Tre år tidligere hadde han overlatt sjefstillingen for Enskildabanken til Marcus. Han kom nå enda mer til syne og ble lagt merke til. Blant annet ble han gitt i oppdrag å skaffe Sverige en handelsavtale med Storbritannia, løste oppgaven utmerket og viste seg som en glimrende internasjonal forhandler.

Nye oppdrag fulgte, og han bygde seg en posisjon og et ry som en autoritet på det økonomiske og finansielle område. Han hadde i tillegg åpenbare strategiske evner, glimrende språkkunnskaper og sikker menneskekunnskap.

Tross hans vidtspendte virksomhet, hadde Hydro aldri en perifer plass i arbeidsdagen. Det er dermed innlysende at Hydro ble tilført betydelige verdier gjennom det aktive engasjement Marcus Wallenberg utøvde.

Gjennom mange år pleide Marcus Wallenberg også et vennskapelig forhold til Sam Eyde. Sammen hadde de en gård, Kromviken ved Møsvatn i Telemark. Her kunne de trekke seg tilbake, ta noen dager ferie og gå på fuglejakt. (se foto)

Marcus Wallenberg trakk seg fra formannsvervet i november 1942. Han døde året etter. Gjennom de 37 årene han ledet Hydros styre, var det mer enn en gang vanskelige saker, skarpe motsetninger mellom eiergrupperinger og personer i selskapets ledelse. Marcus Wallenberg viste i slike sammenhenger stor evne til å roe gemytter og finne løsninger. Oppgaven var ikke minst svært krevende i krigstider. I de fleste av Wallenbergs år hadde Hydros styre både tyske og franske styremedlemmer.

I Hydros jubileumsbok (1955) fremholder Kr. Anker Olsen at Marcus Wallenbergs betydning for Hydro kan beskrives kort og enkelt; "Den er grunnleggende. Han er ikke bare en av de tre stiftere, og står selvfølgelig ved siden av Eyde og Birkeland i historiens lys".

Sitatet i ingressen er hentet fra Nasjonalbibliotekets skriftsamlinger (Eyde-arkivet).

Gunnar Knudsen

Gunnar Knudsen, (1848-1928). Hans egentlige navn var Aanon Gunerius Knudsen. Han er mest kjent som Norges statsminister i to perioder (1908-1910 og 1913-1920) og var også statsråd.

Blant mye annet var han også en betydelig industribygger og spilte viktige roller i etableringen og utviklingen av Hydro. Gunnar Knudsen støttet tidlig i forrige århundre professor Kr. Birkelands arbeid med å utvikle en elektromagnetisk kanon. Han var sammen med sin datter vertskap for det første møtet mellom Birkeland og Eyde. Det fant sted fredag 13.2. 1903.

Som industribygger opprettet han tresliperiet Laugstol Brug, var med å utvikle Porsgrunds Porselænsfabrik og Borgestad fabrikker. Denne fabrikken fremstilte ildfast stein og lyktes med å lage en høytemperaturbestandig foring – chamottestein - til lysbueovnene (Birkeland-Eyde-ovnene).

Sammen med broren kontraherte Gunnar Knudsen barken "Skomvær av Porsgrund", som var Norges første seilskip i stål. I 1892 debuterte han på Stortinget med å foreslå 50.000 kroner avsatt til statlige oppkjøp av vannfall.

Han ble født i Saltrød ved Arendal, tok artium i 1866 og ble tre år seinere uteksaminert som ingeniør fra Chalmerska Institutet i Göteborg. Seinere tok han videre utdanning i Kristiania og Sunderland (1870–71). Han var mangeårig formann i partiet Venstre og ellers skipsreder, ingeniør, bonde - og industribygger.

Knudsen bidro på så mange måter til utviklingen av det som skulle bli Hydro, at han iblant betegnes som selskaps "fjerde grunnlegger". Han er også viktig fordi han regnes som konsesjonslovenes far. Det vil si: Han arbeidet for at staten, fellesskapet skulle ha eierinteresser i naturressursene våre.

Der kom erfaringene fra Notodden og Rjukan godt med.

Sigurd Kloumann

Kloumann bygde ikke bare kraftverk, men også et metallverk - en aluminiumfabrikk - og tettstedet Høyanger helt

fra grunnen. Inspirert av sin tidligere sjef og erfaringene fra Notodden og Rjukan engasjerte han Norges fremste arkitekter til å utarbeide planene for mønsterbyen Høyanger. På mange måter ble Høyanger det sterkeste uttrykk for hvordan Kloumann ønsket å være med og bygge et bedre samfunn.

Høyanger ble en lys og trivelig "hageby", med åpne alleer, torg og fine parker. Kloumann var administrerende direktør for NACO til han gikk av i 1946. I 1917 stiftet han også A/S Nordisk Aluminiumindustri i Holmestrand, blant annet for produksjon av kokekar.

I 1986 kom Høyanger og Holmestrand inn i Hydro som et ledd i sammenslåingen med ÅSV. 75 år etter bruddet mellom Eyde og Kloumann ble flere av bedriftene de hadde skapt forent i det som skulle bli en av verdens største aluminiumvirksomheter.

Et møte over Svelgfossjuvet

Sigurd Kloumann var bare tidlig i 20-åra da han ledet utbygginga av Svelgfossjuvet på Notodden. Det var ikke alltid så lett å sette seg i respekt.

Det hadde seg slik at Kloumann etter hvert var kommet på kant med en av de svenske basene som arbeidet ved Svelgfoss-anlegget. Riktig en kjempe av en kar – og av det slaget som kunne bli uforutsigbar når han hadde fått noe å drikke.

Tilfeldighetene ville at de to møttes en kveld på brua over Svelgfoss-juvet. Han så vel sitt snitt, den gamle basen. Den unge ingeniøren kom akkurat midtveis på brua. Han visste ikke ordet av det før han ble grepet av to svære never, løftet opp og holdt utenfor rekkverket, mens basen så han hardt i øynene – og lot følgende kommentar falle: "Hadde jag inte varit så barnkjär, hadde jag släppt dig nu!"¹

Det var mer enn 40 meter ned. Kloumann slapp med forskrekkelsen. Seinere fikk han Kloumannsjøen, vannet som ble til da Svelgfossen ble temmet, oppkalt etter seg.

¹ Hadde jeg ikke vært så glad i barn, så hadde jeg sleppt deg ut i juvet.